

Соколёнок

2/2020

март-апрель

Къарчыгъа

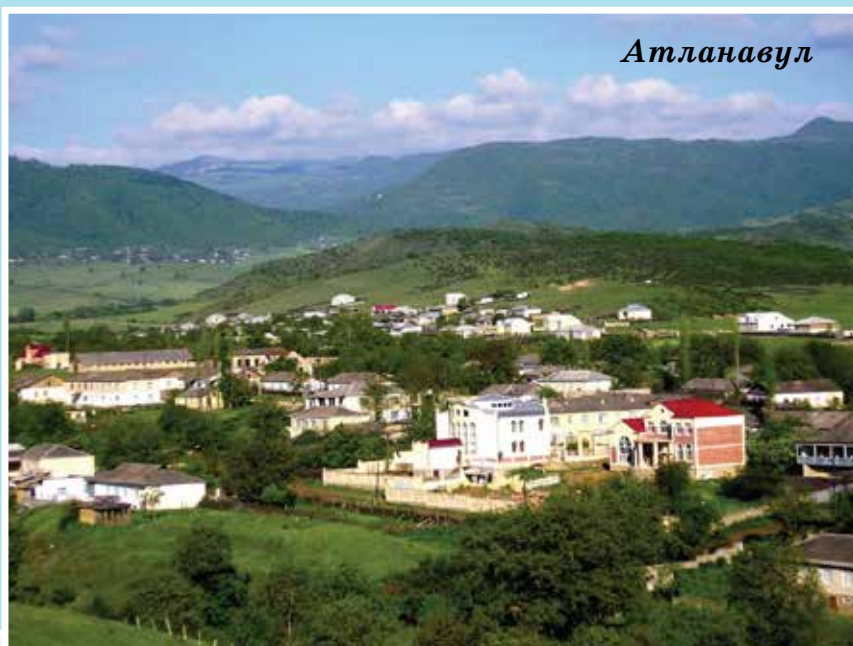

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Ырчы Къазакъны 190 йылмыгъы!

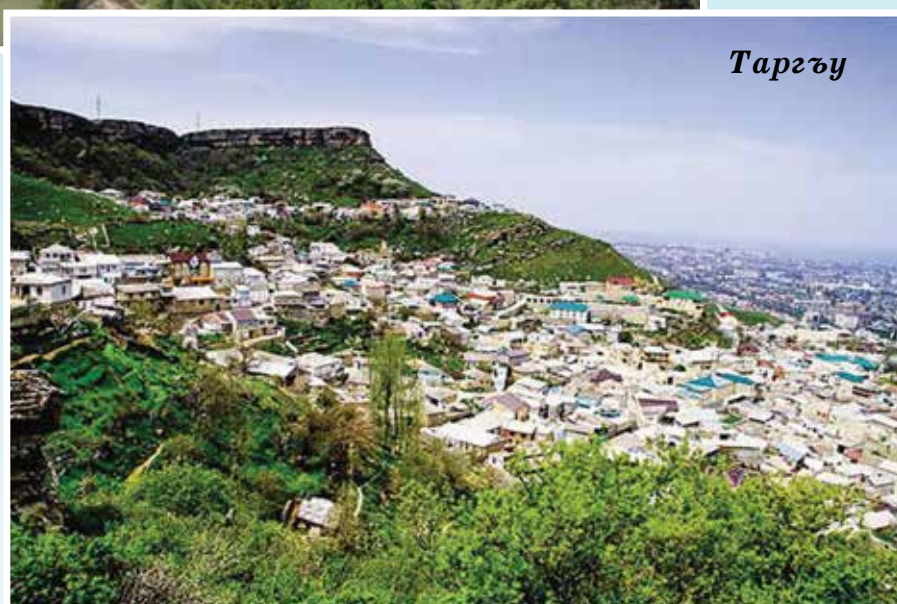
**Ырчы
Къазакъ
яшагъан
юртлар**

Атланавул

Ботаюрт

Таргъу

Йырчы Къазакъ – Оьзюммен!

(Поэмадан гесек)

Йыр дюнъяны
Къзагагъыман, къулуман.
Йыр сатывну
Манатыман, пулуман.
Йыр аламны
Аршгъа элтер ёлуман.
Йыр аламны
Башгъа этер къолуман.
Йыр аламны
Тик таву,
Дол тюсюмен.
Йыр аламны –
Талпын-толкъун къанаты,
Гъаваланы саркъа сесин сеземен.
Къумугъумну къысматыны сёсюмен.
Сав дюнъяны къаратып
Бир Аллагъым яратып,
Татар огълу
Йырчы Къазакъ – Оьзюммен!..

*Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири*

Ана тиллени Байрамы

Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири

АЯВЛУ КЪУМУКЪ ТИЛИМ!

Бугюнлерде сююнчлю-къуванчлы шатлыкъ байрамлар – Ана тиллени байрамлары! Мактаплардагъы байрамларда яшлар жагъ ва иштагълы ана тилинде шиърулар охуйгъанына къарап сююнемен! Сонг ойлашаман. Шулай ана тилин – къумукъ тилин бал татытып охумакъ учун йылда бир керен – Халкъара ана тиллени гюню! – деп буйрукъ болуп белгилеме тарыкъмы экен? Огъар да бир-эки жумалар гъазирленме герекми? Эсиме геле. Гъар гюн эртен тангяхшыны ёрайгъанда бир-биревге, ашгъа олтургъанда: – Биссмила! – да этип, ашыгъыз татывлу болсун! – деп де айтып ва олай айтылажакъ кёп-кёп жумлалар, калималар бар ожакъда агълюню арасында бир-биревге айтылагъан ана тилинде!?

Биз йылдан-йыл Ана тиллени байрамын янгылмай оьтгеревиз, белгилейбиз, амма мен рази тюгюлмен, гёнгюм бузула юрюлюп турагъан шо байрамда да айланада орусча сёйлене яшы-уллусу булан.

Яшлар! Балики биз шаирлер, язивчулар сизин учун чыгъарагъан журналларыбыз, язагъанларыбыз сизин къувандырардай къужурлу да маъналы да тюгюлдюр?

«Къарчыгъа» журналыгъыз сизге токътавсуз, нече-нече сораплар бере, амма сиз гъеч сесленмейсиз, жавапланмайсиз!

Билемен, сизин кёбюгюз гъатта язылмайсыз «Къарчыгъа» журналгъа. Охумайсыз, сизин тергевюгюзню къапгъундай телефон-смартфонлар интернет тутгъан!? Ондан сизге ана тилигизде гъеч пайдалы, гъакъылыгъызны артдыражакъ яшавда табулажакъ сёз ёкъ! Элигиз-ватаныгъызны танытажакъ маълуматлар ёкъ! Узун сёзню къысгъасы, мени бир де къаршылыгъым ёкъ янгы къураллагъа. Шолар пайдалы буса! Къумукъ халкъны гъакъылбайлары алимлери, залимлери адабияты, маданияты, инче санияты, гъатта мен язып гелеген шу сёзлени де маъналарын сиз биледир деп эсиме гелмей! Амма нелер айтсам да мен къумукъ халкъны бугюню булан, гележеги сизин къолугъузуда! Сонг да ойлашаман, озокъда негъакъ тюгюлдюр, биз шунча шулай сююне-къувана оьтгереник Ана тиллени байрамын! «Тама турса – таш да чартлай!» деген бырынгъылар! Олар бек оьтгюр гъакъыллы адамлар болгъан! Таш чартлап, гюллер, чечеклер оьссюн шу ерде! Амин я Аллагъ!

Мактаплардан сураатлар

АНА ТИЛ

*Анвар Гъажиев,
Дагъыстанны халкъ
шаири*

Акъ увузлар булан гелген ана тил,
Ананайлар булан синген къаныма.
Ананайлы сёзюм эсгик гёрген сонг,
Айтмагъа не къала мени ханыма.

Кюйленген бир гюл авузлу тил берген,
Кёп суймей аз суюйими анамны.
Анам берген айбат тилим болмаса,
Барлакъ оту бал татырмы таламны.

ТАЗА ТИЛ *Пахуздек Махтибекова*

Ана тилинде къуван,
Ана тилинде къайгъыр,
Ая элингни тувгъан,
Эрши къылыкъны тайдыр:
Сююнчге «уес!» – деп айтмай,
«Вай савбол!» – деп къычырсанг.
«Класс!» – деп тилингден къайтмай,
«Не яхшыдыр!» – деп айтсанг,
«Окей!» – деп бармакъ жыймай,
«Яхшы, этермен», – деп айт,
Къумукъ тилинг шунча бай,
Таза къумукъ тилге къайт!

Бугюн бизде кѳонакѳлыкѳда Дагѳыстанны халкѳ шаири Марина Агѳматова

ОБЗЕН

Юрт обзен кѳозу йимик,
Чачал тѳюклю бурулгѳан.
Гѳар заман чалт алгѳасап,
Талмай чапма кѳурулгѳан.

Чакѳасын хыршыллата,
Тынмай о аваз этип,
Тоѳѳтажакѳ ялгѳа обзю,
Геммѳк денгизге этип.

АТ МИНГЕНМЕН

Асав атымны минген
Тоѳѳтатмайман мен ялгѳа!
Агѳач болса да атым,
Талпынып тура алгѳа!

ГЮН

Гюн, сен – сап-сари кѳалач,
Кѳызарып чыкѳ, бир гѳрюн.
Ахшам эниш бакѳсанг да,
Эртен тап кѳкню тѳрюн!

БѳРК

Гѳар уѳйню де айрыча
Гѳрюнмей гѳали чангы.
Кѳалкѳысындан гѳариси
Бѳркюн чечмей яп-янгы.

КЪАРАНЧКЪЫ

Къаранчкы хасилеге
Ялкыгъан къаравул этип.
Гюлайлан арасында
Яшынып къалгъан гетип.

Гюзгюден йыртыллайгъан,
Ярыкъ шавладан къачып,
Юмунчукъ ойнамагъа
Сюйген о гёнгюн ачып.

Ону излеп тапгъынча
Нохутну барысын да
Къушлар чёплеп битдирген.
Къаранчкы ишни шулай.
Бузукъ гьалгъа етдирген.

МИЯМА

Гюн шавласындан юрюп,
Мияма арып-талып,
Гиччи къызыма геле
Сигърулу сандукъ алып.

Сандукъ ичинде хали
Тюрлю йиплерден согъуп,
Энемжая ренклерден
Этген о объю тохуп.

Шону булан боларсан
Къайда да учуп гетип,
Ёммакъда йимик объюнГ
Муратларынга етип.

*Къумукъ тилге таржума этген
Насрулла Байболатов*

Ата-аналаны сагъифасы

Гьюрметли ата-аналар!

«Ата-аналаны сагъифасы» «Къарчыгъа» журнал чыкъма башлагъанлы чыгъа. Ону уллулар йимик гиччилер учун ва уллу маънасы барны бизге хыйлы язгъанлар. Гелигиз, шу сагъифабызны яшавну гъалиги гъалларына байлап бырындан гелеген, бизин къаныбызда-жаныбызда тамур-тамурубуздан тармашып оьмюрлер-девюрлер сюреген къумукъ миллет хасиятыбыз, къылыгъыбыз, турушубуз, гъасиликалам, бизин къумукълукъ барлыгъыбыз гъакъында гъар-бир къайсы янындан алыпдабир-биревбуланлакъырюрютейик, ой-пикир алышдырайыкъ.

Ингдеси, оьсюп гелеген наслубузгъа бизин гъакъылбалыкъ хазнабыздан тамагъан, тиеген уьлгю дарслар болсун. Гиччиден тутуп яшлар оьзлени ата-аналарыны оюн-пикирин, яшавгъа, дюньягъа къаравларын, англавларын билсинлер. Балики, оланы ата-аналары булангъы аралыкълары алмашыныр, бир-биревге сыр чечме, оьзлени оьз ою, оьз къаравларын айтма тынч болур, гъакълашма, насигъатлагъа къулакъ асма ёл ачылар. Эсима геле, сиз жавапланарсыз, сесленерсиз.

Сиз нечик ойлашасыз?

Сизден жавап гёзлейген «Къарчыгъа»
ва Шейит-Ханум

Сиз билемисиз?!

Къардашлыкъны канзилери

1. Къарын къардашлар (бир анадан тувгъанлар).
2. Узукъари къардашлар (оланы авлетлери).
3. Къариян къардашлар (оланы авлетлери).
4. Ариян къардашлар (оланы авлетлери).
5. Тухум къардашлар (оланы авлетлери).

6. Къавум къардашлар (оланы авлетлери).
 7. Ятлар (оланы авлетлери). Еттинчи ата къардашгъа саналмай. Олагъа етти ятлар, деп айта.
- «Етти ят чакъы да къуллукъ этмединг!» – деп, шо саялы халкъ арада айтыла бола.

Гъ. Багъавдин

Сепкил яш

Дагъыстанны халкъ шаири

Багъавдин Гъажиевни 70 йыллыгъына!

Бирдагъы сююнчлю агъвалат! Неге туюл, биз бир-биревге алгъышы ёравлу сёзлени айтма ихтиярлыбыз! Она, шо имканлыкъны къоллап мен сизге, яшлар, Багъавдинни гъакъында бир-эки сёз айтма сюемен.

Багъавдинни сизин учун язылгъан шиърулары – ана тил, халкъны тарихи булан турушу, адатлары барлыгъын исбатлайгъан дарслар. Сизин аламыгъызыны тенглигиздей англай. Сизин яшавугъузну суратлай. Уллу бола туруп сиз шаирни уллу шиъруларын да оужакъсыз. Ону кёп китаплары чыкыгъан.

Яратывчулугъундан къайры мен Багъавдинни адамлыгъын, нечакъы сабур-саламат гёрюнсе де, нечакъы намус гётерме тюшгенлиги гъакъында айтма сюемен. Бу- гюнге ерли ону атасы Анвар Гъажиев Дагъыстандан да оьтюр,

Россия булан оьзге элlege де белгили, айтылгъан шаир. Биз огъар халкъыбызны классиги дейбиз. Анварны оьз яратывчулукъ уьюн къуруп, эсделик салдырып, нечакъы халкъны къаршылама, сыйлама тюше Багъавдинге. Неге десе, гиччиден берли атасы Анвар – Багъавдинге уьлгю чыракъ! Ону абурун-сыйын гётерип юрюмек, гертиден де уллу жаваплылыкъ да, уллу сююв де!

Ону атасыны эсделик уьуне къумукъ халкъны шаирлери, язивчулары булан янаша Дагъыстанны халкъларыны да шаирлери, язивчулары жыйыла. Озокъда сиз де муштарлы болурсуз Анварны адабият ожагъын гёрме. Багъавдин оьтесиз сююнюр де, сююндюрюр де биле, асил хасиятлы, къылыкълы адам, ингдеси – шаир!

Сепкил яш

Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири

Къурдашлары буса да
Къайырбек де, Къачакъ да,
Солтанны сепкиллерин
Мысгъыллай чакъда-чакъда.

Мысгъыллагъанлар ону
Олар нече керенлер.
Къызланы ягъында да
Уялтып йибергенлер.

Шо саялы бир гюн бу,
Эп де билмей этмеге,
Гюзгюге къарап санай,
Сепкиллерин бетдеги.

Санай туруп сепкилин,
Солтан ойлаша дагъы:
«Жувса шакъы дамгъа да
Тая чы», – деп, – къолдагъы. –

Тая чы, – деп ишыса
Къазанны къарасы да,
Карандашны языву,
Темирни дамгъасы да.

Шолай ойлагъа батып,
Солтан башлай жувунма.
Сувукъгъа къайнар къошуп,
Ярышдырып сувун да.

Жувуна туруп ишый
Сапун щёткени бетге.
Ишый да, олай ишый,
Гюч этип яякъ этге.

Яягъы бир къызара,
Бир де гёгере, шише.
Бир де – сувукъгъа уьшюй,
Бир де – иссиге бише.

Сонг ойлаша, гёбюкге
Къошайым чы къайыр деп,
Къайыр къошуп ишысам,
Сепкилим тез таяр деп.

Къайыр къошгъан сонг да ол,
Ишып токътагъан арып.
Сонг гюзгюге къарагъан,
Тайгъанмы экен деп барып.

Гёзлери сагъ-сагъ болгъан,
Бу ишге, ваяя-вая!
Эртенден берли этген
Къуллугъум гетген зая!

Сепкиллер къайда тая,
Къайдан тая сепкиллер,
Алдын иржаягъанлар
Гъали гёрсе бек кюлер.

Гебек къабукъгъа ошاپ,
Ачыкъ болуп гъариси,
Бирден-бир бек билине
Сепкиллени сариси.

Гъей гюнеш!

Гъей гюнеш,
Гёзел гюнеш!
Чыкъ кёкге, ярыкъ уьлеш!
Авлакъланы айланьп,
Гюлге гёбелек гелеш.
Ачсанг ал къашларынгны,
Табарсан яшларынгны.
Олар гезейлер къырлар,
Багъышлап сагъа йырлар.

КЪОЯН НЕГЕ АЗГЪАН?

Бир болгъан,
Бир болмагъан.
Бир къонгур къоян болгъан.
Тангдан талагъа чыгъып,
Читагъа тоя болгъан.
Сонг белин яза болгъан,
Санларын соза болгъан,
Тек оъзю, не этсе де,
Гюнден-гюн аза болгъан.
Артда ойлаша бир гюн:
Не этсем къолай экен деп,
Шунча ашагъанларым
Неге юкъмай экен деп.
Балики, семирмек учун
Герекми экен деп экмек.
Будай башлар ашасам,
Этмесми экен кѐмек.
Яда колхоз бавуна
Яшынып гирип аста,
Тойгъунча ашай турсам,
Семиртер деп къапуста.
Шулай ойлагъан чакъда
Къояным гюнжувакъда.
Яман ел чыгъып гете,
Ава бичен бижакъ да.
Бичен лапурланы ел
Чюе кѐкню тѐрюне.
Къоянгъа буса олар
Къаракъушдай гѐрюне.
Гѐзюнг гѐрсюн къачывну,
Къача къояным, къача.
Тегенекли талада
Янгы сокъмакълар ача.
Ормангъа етишгенде,
Болуп о таза гъалсыз.
Уясына да гирип,
Булай деген, амалсыз:
– Гъали гелди гъакъылым,
Гъали билдим мен мекен:
Мени аздырагъан зат
Къоркъачлыкъ болгъан экен!

Къалавлар

Къалав, къалав, къалавлар,
Гиччи-гиччи балавлар.
Булардан зарал гөрмей,
Къырда будай тарлавлар.

Анасына тагъылып,
Акъ озенде юзелер.
Заманда бир къалавлар
Будайны да узелер.

Будайланы уызгенде,
Чубукъ тие башына.
Сакълавчуну гёргендокъ,
Олар башын яшыра.

Къаз анасы къакъыллап,
Къачса да гёк тарлавлан,
Къайтып гирип къалалар
Къоркъуп язгъы яллавлан.

Къалав, къалав, къалавлар,
Гиччи-гиччи балавлар.
Булардан зарал гөрмей,
Къырда будай тарлавлар.

Букварь

Арив китап, дай китап,
Сураты кёп бай китап.
Букварны макътамагъа
Сёзюм къалмажакъ къытап.

Букварь къурдашдыр бизге,
Букварь сырдашдыр бизге.
Тав башдагъы гюн йимик
Ярыкъ береген тюзге.

Биз ону кёп охурбуз,
Уйренербиз сёзлерин.
Яшавгъа ювукъ эте
О адамны гёзлерин.

Букварь бизге анадыр,
Букварь дюрдюр ата да.
Буквардан башланадыр
Ана тил де, Ватан да.

Абай кёрюгюн ягъа

Абай кёрюгюн ягъа,
Гел, ташыйыкъ агъачлар.
Хамуру да гъап-гъазир
Этме майлы къалачлар.

Агъачын етищдирсек,
Къалачлары тез бишер.
Айлангъан сонг бизге де
Къалачны бири тюшер.

Алма Терек

Абзарда алма терек,
Гёрсе къувана юрек.
Алмасын кёп болдуртма
Муна, не этме герек?

– Язда сугъарырсан, – дей
Къара гёзлю Къайырбек.
– Сувгъа тойса алмасы
Татли болажакъ дей бек.

Огъар бек рази болуп,
Агъмат булай баш силлей.
– Яз булан гюзде ону
Тюбюн тепсе яхшы, – дей.

Бюрюн, чечегин сакълап,
Яхшы къара, – дей Агъмат.
– Терек емиш бережек
Тёгюлген чакъы загъмат.

– Бу сиз айтагъан затлар,
Шо ишни бир яны, – дей, –
Забит, – гёклей узмагиз
Бишмеген алманы дей.

Язбашны гелечиси

– Абайым, бир кьуш гелип,
Пурхада уя тиге.
О, кюйге кьарагъанда,
Бизде кьалмагъа суюе.

– О чу, кьызым, кьарлыгъач,
Язбашны гелечиси.
Ялан яхшы яшланы
Ювугъу да, элчиси.

О, мунда гелген йимик,
Заманы гелсе, кьайта.
Кьарлыгъач кьонгъан уйде
Насип бола деп айта.

Ит ва мишик

Мыйыкьдадыр бары да.
Гючю кьайыр мишикни.
О тырнаса. кьыйындыр
Тайдырмагъа шишикни.
Итники буса – гъав, гъав,
Мишикге даим кьаршы.
Олар бири-бирине
Ёлукъмай кьалса яхшы.

Уста болма суюемен

Чёкюч, чёкюч, чёкючюм,
Сенде бары да гючюм.
Иш тюзелмей не этсин
Сен болгъан сонг чёкючюм.

Такъ, такъ, такъ, такъ,
Тукъ, тукъ, тукъ,
Чёкюч ишге алгъасай.
Иш алатланы салма.
Такътадан кьутукъ ясай,

Бычгъы булан бичемен,
Ураман чёкюч булан.
Мени йимик уста болсун
Гъар гиччипав, гъар улан.

АЛТЫН ТЮСЛЮ «КЪАРЧЫГЪА»

Ай сайын арив чыгъа
Алтын тюзлю «Къарчыгъа».
Яшлар яман охуса,
«Къарчыгъабыз» талчыгъа.

«Къарчыгъа» учуп гелсе
Умарланы уюне.
Умар тюгюл, Аташ да
Ондан эпсиз сююне.

Умар Аташдан уллу,
О – биринчи класда.
Тек гелген «Къарчыгъаны»
Охуй ичинден, аста.
Аташ биле, гелген сонг
Учуп алтын «Къарчыгъа»,
«Къарчыгъаны» ичинден
Алтын къанат йыр чыгъа.

Йыр чыгъа, ёммакъ чыгъа,
Суратдан тола ичи,
Тек Аташ охуп болмай,
Аташ гъали де гиччи.

Чабып гелип абзардан,
Гёгюрчюнюн учуруп,
Умаргъа: – Бир хабарны
Оху да, – дей, – къычырып.

Умар суймей тынгласа
Охугъанына гиши.
Охув дарсдан Умарны
Ажайып бузукъ иши.

Тек сырын билдирмен деп,
Озьюнден гиччи яшгъа:
– Къычырып охума да
Боламан! – дей Аташгъа.

Алып охуй, тиреле:
– «Къы, къу, къу», – дей хораздай, –
Бу хабарны ичинде
Гъарплар кёп, сёзлер аз, – дей.

Сонг, гюргюр йимик гёбюп,
– «Фы, фы, фу», – дей, тутула.
«А» гъарпны эсге алса,
«Б» гъарпы унутула.

Бир охуй, эки охуй,
Гене къайтып янгыла.
Арта Умар: – Яртысын
Охурбуз, – дей, – тангала...

...Ай сайын арив чыгъа,
Алтын тюзлю «Къарчыгъа».
Яшлар яман охуса,
«Къарчыгъабыз» талчыгъа.

МУСТАПА ЗООПАРКДА

– Зоопарк гелген дейлер,
Папа, бизин шагъаргъа.
Мен де барма сюемен
Онда аювлар баргъа.
– Сюе бусанг барарбыз,
Гёерербиз шо жанланы.
Къышда бизден гетеген
Излеп исси янланы.
Зоопаркгъа гиргендокъ,
Англатып ёравларын,
Мустапа берме башлай
Битмейген соравларын:
– Бу не жандыр, къара да,
Папа, айт да, не жандыр?
Атасы уланына:
– Бу, Мустапа, чагъандыр.
– Чагъанлар къайда яшай,
Олар не затны ашай?
– Чагъанлар йыртгъыч жанлар,
Яшавуна адаршай.
Бу буса тюкю-акъай,
Озью гиччи чи гиччи,
Озью гиччи буса да
Гъилладан толгъан ичи.
– Итге ошайгъан о недир,
Ону къырыйындагъы?
– О буса, балам, бёрю
Ёммакъдагъы, йырдагъы.

– Бу уллу мишик недир,
Ала-къула тюк битген?
Къоркъуна туруп къарай
Уъстюне етген-етген.
– Мишик тюгюл, о – тигр,
Африкада яшайгъан.
Кимни де къоркъутагъан,
Не тюше де ашайгъан.
– Вая-я, о тюкю башгъа,
Не узундур яллары!
– Бу деймисен? Бу – арслан,
Пачасы къыр жанланы!

– Папа, я, о не жандыр,
Бурну ерге тиеген,
Къолунгда гѳрген затны
Къагъып алма сюеген?
– О деймисен, о чу – пил,
Жанланы атаманы.
Бизде бир яш да ёкъдур
Гъеч танымайгъан аны.
– Огъар ювукъ о недир,
Бир токътавсуз гюйшейген?
– О тые, ишлей десенг,
Ёкъдур олай ишлейген.
Аркъасы тонкъу-тонкъу,
Ошай бир уллу яргъа.
– О неге олай болгъан?
– Битмейген гючю баргъа!
– Яшыл-ала о не къуш,
Алтын тюсю кекели?
Мен чи билме болмайман
О къуш не къуш экенни?

Бир жанда да болмайдыр
Онда йимик олтуруш.
– Ондан арив къуш болмас,
О, Мустапа, тотукъуш.
– Уъстю-бою тегенек,
Оъзю топдай дѳгерек.
Бу жан не жан экенни
Нечик билмеге герек?
– Шону да билмеймисен,
Ону чу яшлар макътай.
Йыланланы душманы,
О бизин кирпи акъай.
Мустапа кѳп жан гѳрдю
Къыдырды кѳп янланы.
Къайсын-бирин айтарсан
Бу гѳрген къыр жанланы.
Гъали, уйге къайтгъанда,
Ёлукъгъанда яшлагъа,
Зоопаркда гѳргенин
Айтар къатарбашлагъа.

Оьрдек бала

Оьзенде оьрдек бала,
Чыт йимик чубар-ала.
Янында ёлдашы ёкъ,
Бу неге янгыз къала?

Гёзлери юлдуз-юлдуз,
Бура якъ-якъгъа бойнун,
Къарайман, англамайман
Муну ойлу оюнун.

Юзе о бир токътавсуз,
Бир тёбенге, бир уьстге.
Ара бёлмей чомулуп,
Гире юз тюрлю тюсге.

Сонг къувлуп гюн шавлагъа,
Ошай о бир гёзлеге.
Гене къайтып бурулуп,
Сыртын ишый оьзенге.

Шонда, сорадым гюнге,
Турагъан нюрюн яйып,
Бу къуш не эте экен деп,
Мунчакъы сыртын чайып?

Гюнеш сесленип магъа,
Оьтюп гёк талалардан:
«Сюе, – деди, – арчылма,
Акъ-чубар дамгъалардан».

О къушгъа да иржайды,
Иржайгъандай инсангъа:
Ананг берген чубарлыкъ
Таймас деп, чокъусанг да.

КЪОЯНЛАР ВА ГИЧИПАВЛАР

Къайырбекни атасы,
Къоянлар сакълай тезден.
Къаст эте ол оланы
Къорума яман гёзден.

Атасы нагагъ гетсе,
Заманы болуп ишге.
Къайырбек бар яшланы
Жыя абзаргъа тюшге.

Муна бугюн де шолай
Жыйылгъан яш деген зат.
Къоянланы челтирден.
Этме сюелер «азат».

– Къонгуру меники, – дей,
Къайырбек, бирин тутуп.
Озью гирген айгъызны
Ачылгъанын унутуп.

– Мен чи агъын сюемен, –
Дей Решитхан, къол силлеп.
– Агъы тез нас бола, – дей,
Агъматхан огъар кюлеп.

Шонда уьркген къоянлар,
Бавгъа яйыла чыгъып.
Бири-бирисин таптай,
Бири-бирисин йыгъып.

Къайырбек адап къала,
Оланы бу гъалына.
– Гъей, вёре тутугъуз, – дей, –
Чыгъыгъыз дей алдына.

Яшлар тутуп боламы,
Къоянланы яйылгъан.
Бир зат да этип болмай,
Адашып, адап къалгъан.

Тюш авуп заман болду,
Атасына къайтмагъа.
Къызъяшы чабып гетди,
Болгъан ишни айтмагъа.

Къоянлар буса завхда,
Къапустаны талайлар.
Бир кёмек де болмажакъ
Сокъгъан булан даллайлар.

Атасы гъали гелип,
Чайкъады къарап башын.
– Сен неге гёрмединг? – деп,
Айыплай къызардашын.

– Биревге тюртермен, – дей, –
Биревлеге урарман.
Къайырбекни буса мен
Къулакъларын бурарман.

Къардаш халкъларыбызны айтывларындан

Къарачай халкъны айтывлары

Намус ёкъ ерде насип ёкъ.
Сени эки къулагъынг, бир
авзунг бар: эки керен тынгла,
бир керен сёйле.

Элин якъламайгъан адам
атъёкъ къушдур.
Намус-якъ ёкъ ерде гъай-
гев оьктемлик кёп болур.

Ингуш халкъны айтывлары

Ананы ачуву явгъан къар
йимик болур, кёп явуп тез
прип таяр.

Намуслу адам йип йимик
инче болса да, уьзюлмес, на-

муссуз, аркъалыкъ йимик ба-
зыкъ болса да, сынар.

Къазандан гъинкал изле-
генче, бир башлап ону ичине
не салгъанынгны ойлаш.

Адыгей халкъны айтывлары

Эринчекден къаранчкы
да къолайдыр, къаранчкы
жанланы сама къоркъута.

Намуслу тамазалар ёкъ
ерде намуслу жагъиллер де
болмас.

Айтма сёзю ёкъ адам сёй-
лемей туруп бола буса, ол ав-
лия тюгюл.

Уьстюнлюкню 75 йыллыкъ Байрамына

Ана топурагъы учун жан бергенлер сесленелер:

(Поэмадан бёлук)

Дёгерчиги дёгерей асруну,
Биз йыл сайын, гюн сайын
Бирден-бир бек байланабыз
Бу гюнюне бизин наслуну.
Биз бирден-бир сыйланабыз
Бу гюнюнде бизин наслуну.
Солгъудай айланагъан дюнъядан
Солгъу чапдыра яшлар.
Бюртюклер чёплетип аядан,
Яшлар гёгюрчюн чоелер.
Олар, гъар оюнун башлап.
Оьзлер билмей – яшавну нечик сюелер!
Шо сююв саялы яшавгъа
Аямадыкъ азиз жаныбыз.
Шо сююв сингдирген, башалман
Акъмагъан топуракъгъа къаныбыз.

Бизин яшавубуз сёнмеген,
Бизин зор умутлар дёнмеген,
Биз оьлмегенбиз, оьлмеген!
Гъар язбашда салынгъан харшда –
Биз тирилебиз!
Ана биширген ашда,
Аш гесек тутгъан яшда –
Биз тирилебиз!
Атларыбыз къоюлуп аявланып юрюлебиз.
Гъар тувгъан нарыста булан
Биз тирилебиз!
Эсбиз – гъар эс тапгъангъа,
Даимликге биз яшайбыз, билебиз,
Гъар эсге тюшген сайын
БИЗ ТИРИЛЕБИЗ!

*Шейит-Ханум Алишева,
Дагъыстанны халкъ шаири*

Ана тилим унутулуп къалмасын!

Магъаммат Атабаев,
Дагъыстанны халкъ шаири

Бизин къумукъ тилни теренинде, денгизлени тубюндеги жавгъарлар йимик яшырылып, арагъа чыгъып къолланмай турагъан нече-нече сёз бар. Шо сёзлер нечесе асруланы боюнда инсанлагъа гъалал кюйде къуллукъ эте гелгенине де къарамайлы, девюрлер оьтген сайын, кёп-кёп себеплеге гёре, аз къолланагъан болуп, арадан тайып, унутулуп да бара. Оланы кёплерин, тамазалар билсе тюгюл, яш наслу билме де билмей. Шолар сёзлюкlege де къошулмай къала. Гъали, гъатта тереклени, отланы, гюллени атларын билегенлер сёз байлыкъланы герти еслери болма тарыкъ язывчуланы арасында да аз ёлугъа...

Дюнъяда нече-нече илмулар бар. Шо якъдан алгъанда къумукъ илму тил, аз санавлу оьзге халкъланы тиллери йимик, оьсмей къалып тура десек де ярай. Шогъар да кёп себеплер бар: мактапларда илмулар ана тиллерде гечилмей, ана тиллерде илму китаплар, газетлер ва башгъалары чыкъмай. Савлукъ сакълавну яда тарихни гъакъында бир алим орусча макъала язып гелсе, шону къумукъ тилге гёчюрме нечакъы къыйын бола, бир-бирде чи гъатта гёчюрме де бажарылмай къала.

Халкъ тилин алып къарасакъ да, унутулуп барагъан кёп-кёп сёзлер бар. Сёз байлыкъланы терен къатлавларында жавгъарлардай къатып къалгъан сёзлер аз ёлукъмай. Тилде буса гъар сёз бир уллу байлыкъ! Шолай гъар сёзню алып, ойлашып къарасанг, я гъейлер, шулай сёзлер оьлме ярайгъан затмы деп юрегинг гююп гете.

Авлан – тавлан	Гюлебете
Адув	Гюмрюк
Азгъансар (къуш)	
Айын	Гъакъули
Акъпейил	Гъалекю
Андарай-мундарай	Гъамарча
	Гъампа
Бавурсакъ	Гъанкъав
Бадам	Гъанкъут
Байкъуш	Гъанкъый
Балтаякъ	
Басым	Дай
Бегевюл	Далда
Боммурай	Далгъар
Бегенек	Дам
Бюркенчик	Дарчин
Бёк	Делел
Бёклюм	Добура
Бёклесин	Дюдюк
Бёрклюк	Дёнкюллей
Бёке	
Був	Елбе
Бузна (аврув)	Елпивиюр
Бурача	Елпивиуч
Бувма	
Бузавташ	Жавуз
Бузавтиш	Жанжепил
Важур-важур	Жапа
Варкъ-варкъ	Жаргюн
Васвас	Жем
	Жинкилген
Гегевюл	Жыгъыр
Гегей	Жыкълы
Гергич	
Гесмече	Забун
Гилдив	Завхлу
Гёбенит	
Гёзен	Ижжыкъл
Гёнгюлчек	Ижиный
Давамы гелеген номерде чыгъажакъ	

Къумукъланы адат-къымыкъ байрамлары

Навруз

Б и р и с и:

– Бу уйлер – арев уйлер,
Ичинде алтын чюйлер.
Ассаламу алейкум,
Танг яхшы болсун, гьейлер!
Гъаза навруз гюню мубарак!

Б а р ы с ы д а:

– Гъаза навруз гюню мубарак!
Шатман, шатман, навруз гюню
мубарак!

– Язбаш геле яйнашып,
Гъайванлары ойнашып,
Бизин де къуру къойма,
Гъакъылынга ойлашып
Гъаза навруз гюню мубарак!

– Наврузубуз, языбыз,
Йымырткъагъа гъазыбыз,
Йымырткъагъыз ёкъ буса,
Акъчагъа да разибиз –
Гъаза навруз гюню
мубарак!

– Биз чыкъгъанбыз язбашгъа,
Исив тиер тав-ташгъа!
Кисе такъма тийишли
Бу уйдеги къызъяшгъа
Гъаза навруз гюню мубарак!

– Жыйылдыкъ навруз этип,
Кюллю халкъгъа дуа этип,
Бир Аллагъ сюндюрсюн,
Дуабыз къабул этип!..

Абусуниядан алынган къанатлы сёзлер

Дюнъяда абурлу да, ахыратда талайлы да болмагъа суйген, китаплардан арев къылыкълар уйренмели.

Эдепли, арев къылыкълы бала оъзю булан тартгъан алтындан багъалыдыр.

Айз сёйлеп, кёп тынгламакъ – герти адамлыкъ.

Гъакъылы бар айрылмас ерге унутмас сёзню айтмас.

Дюнъяда ата-анагъа этген къуллукъдан артыкъ зат ёкъ.

Тюз гишини гъар ким де сюер.

Агъматхан Аскеров

Гъайлек йыр

(Солтанмутну анасыны тилинден)

Гъайлек йырым ачыла,
Шыплыкъ ярып чачыла,
Татли назмум балама,
Балдай татли ялама.

Йылы янгур зангын яя,
Аяп ташланы чая.
Юваш ел де ангын чача,
О мени гёнгюм ача.

Гечеги йыр ругъ себе,
Юху гёзлени оъбе.
Кирпиклери къап-къара,
Гёзлер юмула бара.

Себеп болса юху йыраp,
Ананг дагъы да йырлар.
Юхла юхунгну бёлмей,
Солтанмутум, бёлелей.

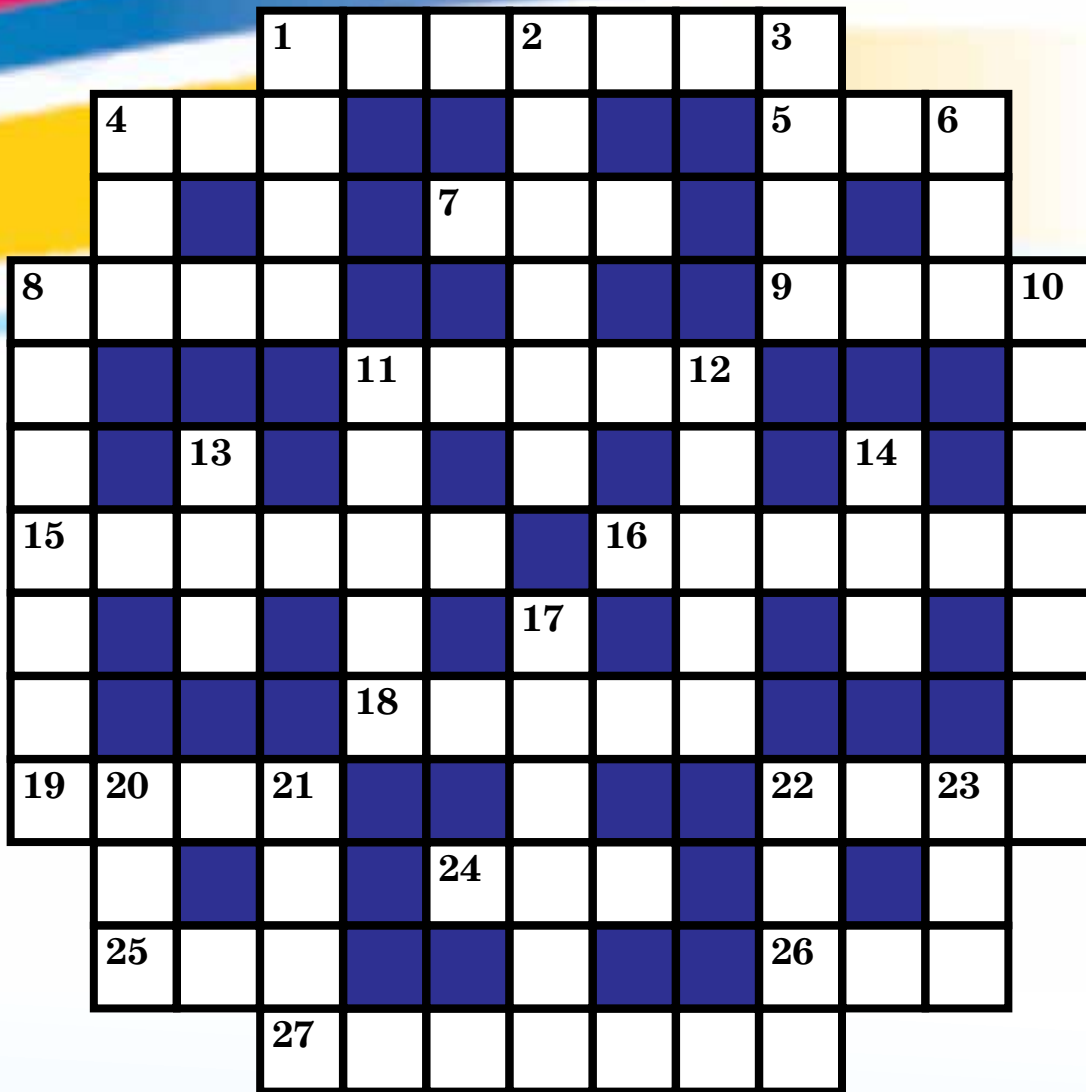

Кроссворд

Солдан онггъа:

1. Янгурдан сонг кёкде тувгъан кёп ренкли аламат.
4. Чырны бир бети.
5. «Пашман» деген сёзге къаршыдаш сёз.
7. Къочкъарны бир тайпасы.
8. Гъайванлагъа этилген туруш.
9. «Йыртыллавукъ» деген сёзге ювукъ сёз.
11. Гъавчуну алаты.
15. Юзюмню сыкъгъанда къалгъан къалды-къулдусу.
16. Къатынгишини аты.
18. Тузлу сув.
19. Уллу болгъан адамгъа айтылагъан сёз.
22. Межитден намазгъа чакъырыв.
24. Назик йип огъар чырмалгъан.
25. Тавну бир бёлюгю.
26. Къуръанны бир бёлюгю.
27. Адамны къаркъарасыны уъстюнде.

Уьстден тюпге:

1. Къатты агъачлы терек.
2. Татлилик.
3. Тюс.
4. Адамны къаркъарасындан чыгъа.
6. Къалын уьст опуракъ.
8. «Орманлыкъ» деген сёзге маънадаш сёз.
10. Боялгъан, йымышакъ гён.
11. Гъавчуну ити.
12. Шере берегенде къолланагъан чюпюрёк яда тери гесек.
13. Адамны боюна айтылагъан бирдагъы бир сёз.
14. Мактапда яман охуйгъан яшлар алагъан къыймат.
17. Тав ёлну лап да къоркъунчлу ери.
20. Адамны бир саны.
21. Къойчуну яда туварчыны къолунда бола.
22. Топлангъан биченни лап да уллу жыйымы.
23. Къатты сёз берив.

Тизген Агъматхан Аскеров

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

2/2020

март – апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)

П. Абдуллаева

А. Абдуллатипов

С. Алиев

С. Мамаева

Т. Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера А. Качаев

Художник обложки К. Папузова

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,25.

Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 29.04.2020 г.

Тираж 1180 экз.

Заказ № 526.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – 73904.

Цена свободная.